

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра культурології

КУРСОВА РОБОТА
По темі "Поховальна обрядність доколумбового Центрального Перу
(ранньокласичної доби)"

Виконала
Студентка ФГН-2
Напряма «Культурологія»
Гайдай Наталія Романівна
Викладач: Король Денис
Олександрович

Київ 2021

ЗМІСТ

	3
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД МЕТОДОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ У ВИВЧЕННІ ІНКСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	6
1.1 Устрій держави інків згідно з іспанськими першоджерелами	6
1.2 Критика іспанських хронік про Перу в західній науці	11
1.3 Методологічні підходи до вивчення культури та історії цивілізацій російськими та українськими дослідниками	14
1.4 Аспекти вивчення інкської культури у працях вчених-дослідників:	19
1.4.1 Вивчення інкської культури за Чмиховим.....	19
1.4.2 Методологічні підходи до вивчення культури інків за Ю. Берьозкіним.....	24
1.4.3 Вивчення культури інків Башиловим та Рубелем	29
Висновок до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2 ТРАДИЦІЇ ТА ВІРУВАННЯ ІНКІВ В РЕЛІГІЙНИХ ОБРЯДАХ.....	36
2.1 Релігійно-міфологічна картина в Доколумбового Перу	36
2.2. Поховальний церемоніал інків	38
Висновок до розділу 2	42
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ	49

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В якості точки відліку поховальної обрядності доколумбового Центрального Перу ранньокласичної доби береться поділ, в якому поховання розглядається як ритуал переходу, що змінює соціальний або онтологічний статус людини. Актуальність даного дослідження обумовлена незадовільним станом поховальної культури в Україні. За словами Х. Ткача, сьогодні ситуація в поховальній обрядовості не викликає оптимізму. Незважаючи на певне відродження... насамперед церковних елементів, трансформативні процеси на сучасному етапі мають загалом характер не розвитку, а занепаду.

Слід зауважити, що поховальна справа виступає своєрідним виразним показником духовності. Ось що писав з цього приводу П. Тичина: «Хоч куди я приїжджав би, спочатку йду на старий цвинтар і вже за першим враженням суджу про все місто. Найчастіше це враження гнітюче, а либонь й онуки похованих ще живуть у цих місцях. Як можна так ставитися до дорогих могил? Варварство!» [30]. Якщо все саме так, то заходи, котрі б сприяли підтриманню поховальної культури на належному рівні, конче необхідні зараз. Для напрацювання матеріалів з даної тематики, потрібно розглянути різноманітні способи поховання, ритуальні обряди, традиції догляду за могилами, що були відомі людству упродовж тисячолітньої історії та практикуються наразі.

Іншим аспектом поховальної обрядності доколумбового Центрального Перу ранньокласичної доби є поділ процесу поховання на стадії. Слід зазначити, що сучасна західна культура характеризується як культура «забороненої» або «здичавілої смерті» (Ф. Ар'єс). Вмирання в таких умовах має свою специфіку, що потребує переосмислення та відповідної відповіді. З'ясованим є поділ поховання на етапи, виходячи з інтерпретації його, як одного з «ритуалів переходу», поруч з народженням, статевим дозріванням і шлюбом. Скористаємось цим окресленням проблеми в якості точки відліку. Як відомо, масив світової культури обрядовою поховальною

традицією охоплює шість регіонів: арабо-мусульманський, далекосхідний, індійський, африканський, латиноамериканський та європейсько-північно-американський [33]. Можливість вивчення стародавніх текстів, зокрема аборигенів Америки з'явилася лише в середині ХХ століття, коли вчений Ю. Кнорзов розшифрував ієрогліфічну писемність майя на підставі розробленого ним методу позиційної статистики. Серед дивом збережених середньовічних рукописів Нового Світу - «Кодекс Пополь Вух» (Popol Vuh - про епідемії), «Кодекс Мальабечі» (Magliabecchi - про лікування) і «Кодекс Бадіа», продиктований ацтекських лікарем Мартіном де ла Крусом. Особливу цінність для дослідження представляє реляція Педро Пісарро 1571 р. – «Relacion del descubrimiento y conquista del Peru», яка цікава тим, що на відміну від інших хронік про завоювання Перу охоплює події аж до 1548 р.

Зауважимо, що період Конкісти є одним з ключових періодів в історії Латинської Америки, до проблем якого звертались як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії. У більшості своїй, дослідники надавали значення саме іспанському завоюванню. Тому, в першу чергу, необхідно вказати праці, в яких дане питання розглядається: «Америка нездійснених чудес» А. Кофмана [11], С. Созіної «На горизонті -Ельдорадо» [21] та І. Магідовіча «Історія відкриття і дослідження Центральної і Південної Америки» [14], в яких акцент робиться на описі завойовницьких експедицій німецьких конкістадорів, географічних відкриттів, ними скоєних, і на міфах, які спонукають їх вирушати в дорогу. «Трагедія в Вількамбамбі» розповідає про останнє руйнування останнього оплоту інків; книга «Колумб», стаття І. Григулевича «Бартоломе де Лас-Касас – викривач колоніалізму», в якій розглядаються ідеї іспанського гуманіста. Фундаментальними у цьому напрямку можна вважати праці І Григулевича «Хрест і меч: Католицька церква в іспанській Америці XVI–XVIII ст.» і «Католицизм і вільнодумство в Латинській Америці в XVI–XX ст.», в яких він намагається не стільки висвітлити усі сторони діяльності церкви в колоніальний період, скільки розкрити її зв'язки з колоніальною системою і громадськими інститутами. Відповідно до актуальності зазначеної проблеми, обрана тема курсової

роботи «**Поховальна обрядність доколумбового центрального Перу (ранньокласичної доби)**».

Мета роботи:

вийти на комплексне культурологічне розуміння інкської культури через аналітику поховальної обрядності.

Об'єкт роботи:

традиційна культура розвинених суспільств Доколумбового Центрального Перу

Предмет роботи:

релігійність та поховальна обрядність імперії Тауантісуїю

Для реалізації мети курсової роботи потрібно вирішити наступні взаємопов'язані **завдання**:

- ознайомитися з устроєм держави інків згідно з іспанськими першоджерелами;
- здійснити аналіз критики іспанських хронік про Перу в західній науці;
- висвітлити методологічні підходи до вивчення культури та історії цивілізацій російськими та українськими дослідниками;
- розглянути аспекти вивчення інкської культури у працях вчених-дослідників;
- проаналізувати вивчення інкської культури за Чмиховим;
- охарактеризувати методологічні підходи до вивчення культури інків за Ю. Башиловим та Рубелем;
- висвітлити релігійно-міфологічну картину доколумбового Перу;
- описати поховальний церемоніал інків.

Методи дослідження: порівняльний, описовий, аналітичний, метод синтезу, системний підхід; структурно функціональний.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, двох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД МЕТОДОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ У ВИВЧЕННІ ІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

1.1 Устрій держави інків згідно з іспанськими першоджерелами

Великі географічні відкриття відчинили перед європейцями далекі континенти - Америку, Африку, Азію, пізніше Австралію. До цих центрів цивілізації Американський «Новий Світ» додався в 1492 р., відкритий Христофором Колумбом. Ця подія розділила історію корінного населення Американського континенту на два періоди: перший, який тривав близько 30 тис. років, був епохою самобутньої історії аборигенів континенту, які створили унікальні і неповторні культури Давньої Америки; другий, пов'язаний з відкриттям материка європейцями і його подальшою колонізацією, що призвело спочатку до деформації культур аборигенів Америки, а потім до їх руйнування [1, с.37].

Відповідно сучасним уявленням аборигени Америки прийшли на континент 30-20 тис. років тому з Азії через Берінгову протоку. Розселившись по Північній, а потім і Південній Америці, численні племена освоїли континент і створили різноманітні за своїм рівнем культури. В епоху Європейської Старожитності і Середньовіччя на Американському континенті процвітали великі культури в трьох головних осередках: майя - в південних районах сучасної Мексики і в Центральній Америці (з II тис. до н.е.), ацтеків - в центральних районах Мексики (з XII ст. н.е.) та інків - на території сучасних Перу, Болівії, Еквадору та північній частині Чилі (з XII ст. н.е.) [1, с. 68]. Як відомо, інки (інса на мові кечуа - «правитель імперії» або «Сини Сонця») — панівний рід народу кечуа, корінні жителі Південної Америки, мешканці території сучасного Перу та деяких інших країн, які створили велику централізовану імперію зі столицею у місті Куско (що означає «пуп») в Андах. Історично інками називали лише чоловічу частину роду правителів, однак на сьогодні в побуті словом «інки» називають усіх підданих Синів Сонця. Цей народ хоча і не мав писемності, досяг високої досконалості в

будівництві вимощених доріг, виробництві кераміки і ткацтві, роботах із золотом, міддю та бронзою. Інки вели облік і зберігали інформацію за допомогою системи стос - різнокольорових шнурків, підвішених до єдиної мотузки і зав'язаних у вузлики різної конфігурації. Золото і срібло інки не вважали особливою цінністю, для них це були лише красиві метали. Традиція ритуальних жертвоприносин набула особливого розмаху за час правління Монтесуми I (1440-1469) [3, с. 85].

Згідно ідеологічної концепції ацтеків шанування верховного божества - Сонця супроводжувалося принесенням йому в жертву крові бранців. Цікаво, що таким же був головний культ інків, які здійснювали схожі обряди, зокрема у високогірному комплексі (нині званому Мачу-Пікчу), де чисельність жриць - «Сонячних дів» десятикратно перевищувала чоловічу частину населення. Держава інків (Тауантінсú — «Четвірка земель») простягалась смугою у Південній Америці з півночі на південь і включала частини територій сучасних Колумбії, Чилі, Перу, Болівії, Еквадору, Аргентини, а з Куско у чотири сторони виходили чотири дороги і кожна з них іменували згідно з назвою тієї частини імперії, до якої вона вела. Імперія інків існувала досить короткий час — з 1438 до 1533 р. [4, с. 180] У 1533 році останнього правителя інків Атуальпу задушили іспанські загарбники. Археологічні дослідження показують, що велику кількість цивілізаційних здобутків інки успадкували від попередніх цивілізацій, а також від підкорених ними сусідніх народів.

До появи на історичній арені інків у Південній Америці існував ряд цивілізацій:

- Моче (або культура Мочіка, відома кольоровою керамікою та іригаційними системами),
- Уарі (або Варі, їхня держава була прообразом імперії інків),
- Чимор (центр — місто Чан-Чан), характерна кераміка та архітектура),
- Наска (створили лінії Наска, системи підземних водопроводів, кераміка),

- Тіауанако (цивілізація міста Тіауанако з населенням близько 40 000, що розташовувалося на східному березі озера Тітікака),
- Чачапоя (Воїни Хмар, відомі своєю грізною фортецею Куелап, яку ще називають «Мачу-Пікчу півночі») [7, с. 59].

Заснування держави приписують легендарному імператору Манко Капаку. Він заснував місто Куско приблизно у XII ст.н.е. Після заснування територія країни постійно розширювалась. Особливо, після того як імператор Яруар Уакак створив у інкській імперії регулярну армію. Великі завоювання здійснив Інка Пачакутек, заснувавши справжню імперію, адже до цього інки були всього лиш одним з численних індіанських племен, а Куско — звичайним містечком. Більшість підконтрольної інкам землі завоювали Пачакутек та його син Тупак (Топа) Інка. Невеличку частину території приєднав дванадцятий Інка — Уайна Капак. Правителі Уаскар і Атауальпа були синами Уайна Капака. Після його смерті вони розпочали виснажливу міжусобну війну. До приходу іспанців переможцем у війні став Атауальпа [8, с. 93]. При підкоренні сусідніх племен інки використовували свою сильну та численну армію, прихиляли до себе еліту підкорюваних регіонів, примушуючи їх вивчати мову кечуа, насаджуючи свої звичаї та закони. На завойовані племена накладався податок. Офіційною мовою інків була кечуа, хоча в імперії існувало ще близько 700 мов. Достеменно невідомо, якою мовою спілкувались інки до того, як 1438 року Пачакутек зробив кечуа державною мовою [8, с. 104].

Тауантінсую була централізованою державою, яку очолював спочатку Капак Інка, а потім імператор, якого називали Сапа Інкою. Його вважали нащадком бога сонця і святим, який мав необмежену владу, будучи одночасно жерцем і напівбогом. Нового імператора вибирала рада членів імператорської сім'ї. Кандидатами були сини законної дружини. У Інки була одна офіційна дружина при величезній кількості наложниць. Так, за деякими оцінками, Уайна Капак мав близько п'ятсот синів, яким довелось жити вже при іспанському правлінні. Своїх нащадків Інка призначав на найтитулованіші посади. З кінця XIV ст. за правління Інки для зміцнення

влади та її передачі, впровадили інститут співволодаря, якого називали Інка Ратін [8, с. 109]. За хроніками виходило, звіти кіпу фіксували дані від дня, коли народжувався Інка, і починаючи з відповідного віку, коли отримував владарювання, правлячи до своєї смерті, а потім приходив інший спадкоємець з тим же докладним звітом, як від першого Інги (яким був Манго Капак) і до останнього, яким був Гуаскар Інка; і цей [останній], як впливало зі звіту, панував не більше двох років і чотирьох місяців, після чого його вбили. Ніде далі в тексті не говориться про терміни правління з точністю до кількості місяців. Зі звітів видно, що дванадцять Інків правили чотири сотні сімдесят три роки: часи останнього (Гуаскар Інка), були зіпсовані, і лише дванадцять Ингів правили законно, володіючи землею до того року, коли прийшли християни, і який став їх кінцем [12, с. 76].

Держава інків ділилась на чотири частини: Чинчайсую, Антісую, Контісую і Колласую. Чотири кути границь цих провінцій сходились у Куско. Кожною з цих частин керував апо, який мав родинні зв'язки з імператором і був підзвітний тільки йому [13, с.104] Апо відповідав за підтримання в належному стані транспортних шляхів, освоєння сільськогосподарських земель та своєчасне сплачування податків. У районах управління знаходилося в руках місцевих посадовців. В основі всієї діяльності лежала громада. Усередині громади перебувала моногамна родина, що підтверджується пануванням батьківського права. Підпорядкування родини громаді носило абсолютний характер, проте сам член громади не був на становищі раба, оскільки мав право на свій земельний наділ. Громади з 5, 10 та 50 родин обирали свого голову з членів цих родин. На чолі 100 і більше сімей стояли кураки або касіки — представники родової знаті, що обіймали цю посаду у спадок. Водночас в інків був відсутній інститут рабства. Такий соціальний прошарок, як «янакон», відносять до категорії хатніх рабів, але їхня роль в економічній діяльності суспільства була мізерно мала, як мізерна була і їх чисельність — кілька тисяч на більш ніж 10-мільйонне населення імперії. З фортецями і резиденціями місцевих правителів існував постійний поштовий зв'язок. Повідомлення передавали

естафетою з гінцями-бігунами. На дорогах, неподалік один від одного, були розташовані поштові станції, де завжди чергували гінці. Естафету доставляли зі швидкістю близько 225 км на день. Відомо, що Сапа Інкі доставляли в Куско свіжу рибу з морського узбережжя через 2 дні після улову [13, с. 110].

Що стосується адміністративного поділу Інкської імперії (Додаток А), то основною, первинною ланкою суспільства імперії була айлью. До складу кожної громади входило кілька родин. Два найнижчі ступеня (керівники 5 та 10 домогосподарств) були спадковими, і їх займали з числа пурехів. Наступними ланками були 50 («піка») сотня («пачака»), тисяча («уаранга») і десять тисяч («хуну»). Всі айлью району об'єднувалися у дві «половини», так звані «сайя» (відповідали за кількістю хуну, тобто 10 тис. родин), які складали провінцію («уамані») держави інків. Кілька долин або провінцій (до 20) входили до однієї з чотирьох основних частин держави — в одну з чотирьох «чвертей імперії» або «сторін світу» (сую) — Кольасую, Кунтісую, Чинчайсую, Антісую. Найбільшими були Кольасую та Чинчасую [15, с. 122]. Окремою адміністративною частиною були корінні землі держави Куско разом із столицею імперії. Інки засновували провінції здебільшого на традиційних територіях споконвічних маленьких держав. Кожна уамані у воєнний час спрямовувала до армії мобілізовану «дивізію». У міру того як інки завойовували все більш віддалені землі, межі сую продовжувалися, але зберігали одного разу заданий напрямок. Земельний наділ виділяли чоловікові, як голові родини, а також його дітям, але не дружині. Розмір тупу при щорічному перерозподілі громадських земель залежав від чисельного складу сім'ї. Найбільшими власниками був Сапа Інка, члени його родини та династії, а також місцева знать, нащадки підкорених володарів. Проте саме Сапа Інка мав безмежну владу та контроль над економічними процесами імперії.

1.2 Критика іспанських хронік про Перу в західній науці

Поява культурної спадщини на узбережжі Перу майже п'ять тисяч років тому, що висвітлена в іспанських хроніках, багато обговорювалася у західній науці (наприклад, Engel 1957 p., Lanning 1967 p.; Moseley 1975 p.; Haasand Creamer 2004 p.; Haasetal 2004 p.; Shady 1999 p., 2001, 2006). Процес цивілізації упродовж пізньої докерамічної, початкової доби та раннього періоду розглядався в іспанських хроніках досить обмежено [10, с. 92].

У працях західних науковців простежується історія археологічних досліджень та теорії культури, яка привела нас до сучасного рівня розуміння. Визначення пізнього докерамічного періоду є результатом досліджень багатьох вчених за останні шістьдесят років. Визнання Джуніусом Птахом у 1940-х рр. Хуаки Пріети в долині Чікама, як прибережного рибальського села, що готується до кераміки, відкрило шлях для вивчення пізньої докераміки (Птах 1948). Подальші його розкопки в Гуанапе у Віру-Валлі задокументували існування осілих прибережних громад, які значною мірою покладались на морські ресурси, але також, практикували простий обробіток рівнини для забезпечення життєво важливих культур.

Подальші роботи Енгеля 1957 р., Ланнінга 1967 р. та Мозлі 1972 р., 1975 р. виявили додаткові пізні докерамічні ділянки, часто розташовані біля річки гирла та прилеглі центри до заповідних бухт, що забезпечували доступ до різноманітних морських ресурсів. Найбільші пізні докерамічні місця були розташовані через рівні проміжки часу уздовж центрального та північного узбережжя Перу у конфігурації, яка передбачала вільно визначений власний доступ до сусідніх ресурсів. Розкопки на цих місцях дали цілий набір артефактів, включаючи сплетений текстиль, рибні гачки з мідіями, бавовняну сітку та плаваючі гарбузи [28].

У довіднику Південноамериканської археології, під редакцією Гелена Сільвермана С. Позорський та Т. Позорський, Фредерік Енгель (1957 р.) ввів термін «бавовняна прокераміка» для пізньої докераміки, визнаючи поширеність та важливість цієї промислової культури на багатьох прибережних ділянках. Мозлі (1975 р.) висвітлив значення бавовни в морській економіці, яку він позиціонував для перуанського узбережжя в

пізній докераміці, формулюючи те, що отримало назву «морська гіпотеза» (про гіпотезу Андської цивілізації), яка доводить, що не всі численні місця без кераміки були лише прибережними рибальськими селами. Було виявлено та досліджено численні свідчення монументальної архітектури у вигляді насипів на платформах з пов'язаними площами, наприклад, в Ель-Параїсо в районі Чіллон-Валлей (Engel 1967 p.; Quilter 1985 p.), Асперо в районі Супе (Фельдман) 1985 p.), Ріо Секо біля долини Чанкай (Вендт 1964 p.), Кулебрас у долині Кулебрас (Енгель 1957 p.); Ланнінг 1967 p. та Салінас де Чао між долинами Чао та Віру (Альва 1986 p.) [16, с. 63]. Звіти про цю роботу та власні розслідування в районі Анкона змусили Майкла Мозлі (1975 p.) запропонувати морську гіпотезу у своїй фундаментальній книзі «Морські основи Андської цивілізації». Мозлі стверджував, що цивілізація виникла на узбережжі Перу в пізній докераміці без сільськогосподарської бази, а скоріше завдяки значній залежності від рясних, надійних морських ресурсів, які підтримували ріст населення і дали можливість організації корпоративної праці, свідченням якої була монументальна архітектура. Більше того, Мозлі запропонував тлумачення, що була соціальна проблема, яка дала змогу задіяти корпоративну працю для будівництва насипів та інших громадських робіт у цих прибережних поселеннях, попередньо пристосувавши мешканців місць до наступного розвитку у початковому періоді, коли набагато більші поселення були засновані вглиб берегів, оптимально розташували канали для забору води, що забезпечило б воду для зрошення.

Громадська праця, організація якої була відточена в будівництві монументальної платформи, була перетворена на риття каналів, пропагуючи, в свою чергу, спосіб життя, що залежить від фермерського господарства. Під час аналізу багатьох радіовуглецевих дат стало зрозуміло, що кілька згаданих у працях монументальних пізніх докерамічних об'єкти, такі як Ель-Параїсо та Салінас-де-Чао, а також невелике місце в долині Моке в районі Альто Салаверрі насправді знаходяться у межах початкового періоду, хоча їм бракувало кераміки. Зауважимо, що більшість місць з датами початкового періоду характеризувалися монументальною архітектурою. Лише

найскромніші прибережні ділянки були без кераміки і датовані раніше. Вони лише кваліфікувались як попередники поселень з монументальним будівництвом, тому з огляду на це Морська гіпотеза була серйозно оскаржена. Запропоновані прибережні попередники до монументальних внутрішніх центрів виявилися більш сучасними, ніж раніше. Визначним винятком є Асперо, який має значні насипи на платформах, що датуються приблизно 3000-2500 р. до н. е. в межах пізньої докераміки (Фельдман 1985 р.). Відповідно до зразків, що спостерігаються в інших місцях уздовж узбережжя Перу, передбачалося, що Асперо врешті-решт буде визнано прибережним аналогом настільки ж ранніх внутрішніх, домінованих курганів громад із сільськогосподарським спрямуванням, а не попередньою керамікою, що є попередником прогресу початкового періоду.

Робота в долині Супе Зехентером (1988 р.) у 1980-х роках передбачала спірні дати у пізньому докерамічному часовому діапазоні та подальші роботи Шейді (1999, 2001, 2006 р.) у Каралі та Хааса та Крімера (Хаас та ін. 2004 р.) на інших ділянках у долинах Форталеза та Патівілка підтвердили існування пізньокерамічних внутрішніх сільськогосподарських спільнот. Карал та район долини Форталеза-Уаура стверджується, що багато із запланованих комплексів із запланованими курганами, площами та житловою архітектурою в долині річок Форталеза-Уаура відносяться до пізньої докерамічної доби і тому увага зосереджується на цій області [6, с. 77-93].

Витоки андської цивілізації були зрушені назад у часі і переосмислені, в тому числі з точки зору економіки. Робота Шейді в Каралі виявила значну сільськогосподарську громаду, яка виробляла різноманітні культури, включаючи боби, кабачки, солодку картоплю, авокадо та особливо бавовну, які, ймовірно, обмінювались на морські продукти з Асперо та інших прибережних місць (Shady 2006 р.). Ймовірно, що це поселення та його економіка характеризується великими внутрішніми сільськогосподарськими об'єктами та прибережними будівлями, що поширюються уздовж узбережжя на північ та південь, що призводить до поширення ще більших об'єктів упродовж первинного періоду. Життєво важливі компоненти цієї

докерамічної спадщини включають заплановані центри, де переважають великі насипи, затонулі кругові площі, робиться акцент на зрошувальному землеробстві та утриманні додаткових прибережних громад для забезпечення життєво важливим морським білком.

Найвідоміше місце пізньої докераміки - район Фор-Талеца-Уаура, де велись інтенсивні розкопки 1995 р. показало, що його площа становить близько 66 га і має сім великих курганів, пов'язаних з затонулими круговими та прямокутними площами. Крім того, є безліч свідчень про менші будинки та ритуальні споруди, включаючи одне кругове вентилязоване вогнище, яке є найбільш раннім прибережним варіантом релігійного явища, відомого як релігійна традиція Котоша. Кількість робочої сили, вкладеної в будівництво курганів, і передбачуваний розмір населення змусили Шаді (2006 р.) інтерпретувати Караль як перше міське місце в Новому Світі. Шаді продовжувала свою роботу в Каралі та задокументувала існування приблизно 17 додаткових пізньокерамічних знахідок в долині Супе [21, с. 111].

1.3 Методологічні підходи до вивчення культури та історії цивілізацій російськими та українськими дослідниками

Інтерес вітчизняних істориків щодо періоду доколумбового Перу в основному спрямований на дослідження проблем іспанського завоювання і колонізації Америки. Так як в Новому Світі європейці зіткнулися з незнайомою раніше культурою, важливе місце в історіографії вітчизняних дослідників займають праці, присвячені саме індіанським цивілізаціям. Роботи Ю. Зубрицького «Інки-кечуа: основні етапи розвитку народу» [7], Ю. Березкіна «Інки: історичний досвід імперії» [3], С. Созінова «Муіскі. Ще одна цивілізація древньої Америки» [20], розповідають про суспільно-політичний устрій високорозвинених індіанських держав Південно американського континенту. Серед праць, написаних про іспанську конкісту, зустрічаються присвячені конкретному епізоду або особистості. Наприклад, стаття Я. Кофмана «Америка нездійснених чудес» [11], С. Созіної «На

горизонті -Ельдорадо!» [21], І. Магідовіча «Історія відкриття і дослідження Центральної і Південної Америки» [14] та ін.

На розвитку історичної науки в Україні, Росії та інших пострадянських країнах на зламі ХХ–ХХІ ст. серйозно відбивався весь попередній досвід формування відповідних професійних спільнот істориків. Відомий американський історик і філософ науки Т. Кун у своїй книзі «Структура наукових революцій» відзначав, що спільними для членів тієї чи іншої наукової спільноти є професійні навички та досвід, єдине знання «правил гри» чи еквівалентної основи для точних наукових рішень. Методологія вивчення історичних хронік передбачає різнопланове опрацювання матеріалів, пов'язаних з інкською культурою. З одного боку, в методології закріплювалась позитивістська за загальним смислом парадигма, що орієнтувалась на відкриття та опис суто «об'єктивних» історичних даних, а з іншого – набула розвитку парадигма, представлена перед усім неокантіанством, котра основну увагу звернула на суб'єктивне (людське) начало в історії. Розвиток і конкуренція цих основних напрямків значною мірою й визначили еволюцію методології історії в ХХ ст. [22, с. 118] Однак вітчизняна історіографія накопичила тут суперечливий досвід. Радянська історична наука, в т.ч. в Україні, була методологічно «відлучена» владою від магістрального шляху розвитку світової історіографії. Панівний комуністичний режим допускав існування лише однієї методологічної парадигми – марксистської, який багато в чому кореспондував з позитивістським, позаяк робив акцент на її «об'єктивному» висвітленні. В історіографії Нового часу сформувалась так звана «партійність», коли жоден політичний рух не обходився без «своєї» ідеологізованої історії, а власне бачення реальності прагнув нав'язати всьому суспільству. Як зауважують російські вчені І. Савельєва та А. Полетаєв, укоріненість ідеологічних схем в історичних дослідженнях зовсім не виключає належності останніх до наукового знання. У пошуках нових орієнтирів увага багатьох істориків і філософів була скерована на теорії цивілізацій. «Класичні» теорії цивілізацій

(М. Данилевського, О. Шпенглера, А. Дж. Тойнбі та ін. авторів) справили значний вплив на розвиток соціально-гуманітарних наук на Заході [30].

Категорія «цивілізація» приваблювала тим, що інтегрувала в собі всі аспекти життя суспільства як соціокультурної спільноти, і її застосування обіцяло всебічний аналіз суспільного життя з акцентуванням уваги на людині – носієві культури і цивілізації. М. Барг писав, що, на відміну від категорії «формація», котра абсолютизує роль в історії виробничо-економічної сфери, категорія «цивілізація» в парадигмальному відношенні здатна забезпечити «насправді глобальне бачення історії суспільства, що включає як об'єктивний, так і суб'єктивний її аспект», вона орієнтує дослідника на пізнання минулого через усі форми об'єктивації суб'єкта історії, а тому відкриває можливість побудови історичної методології. Цивілізаційний підхід до історії зайняв чільне місце серед науковців.

У великій кількості видавалися перекладені твори зарубіжних авторів та праці вчених України, Росії, Молдови, Білорусі, присвячені історії конкретних цивілізацій чи порівняльній історії цивілізацій. Так, Ю. Яковець називає поняття світової цивілізації спорідненим з категорією суспільно-економічної формації. Він тільки дещо оновлює структуру останньої, ставлячи людину (родину) в її основу, на якій послідовно зростають інші «поверхи» суспільної будови – технологічний та економічний способи виробництва, соціально-політичний лад, суспільна свідомість. Близький до формаційної схеми і перелік світових цивілізацій: стародавні, феодально-капіталістичні, прогнозована постіндустріальна. Другий варіант представлений працями, де цивілізації, в дусі «класичних» теорій, подані як окремі й самодостатні феномени, або ж працями, присвяченими історії окремих цивілізацій. Запобігти такому її баченню покликані були твори українських дослідників Ю. Павленка, С. Кримського, Ю. Пахомова. Так, у монографії Ю. Павленка «Історія світової цивілізації» локальні цивілізації в історії об'єднані в три послідовні генерації з поступовою всесвітньою інтеграцією й чітко вираженою тенденцією до створення глобальної надцивілізації сучасності [5, с. 93].

Впродовж останніх кількох років колективом українських вчених видана 3-томна фундаментальна праця «Цивілізаційна структура сучасного світу». Водночас у пострадянській історіософії й історіографії зберігає певні позиції й формаційний підхід до історії. Частина вчених дотримується тієї точки зору, що цивілізаційний підхід, розроблений у західних теоріях локальних цивілізацій, є недостатнім для багатомірного аналізу історичного процесу, а тому має бути доповнений формаційним, котрий дозволяє виявити логіку саморозвитку матеріальних сторін соціального буття. С. Семенов порівнює лінійно-формаційну модель розвитку з багатопшаровим тістечком, де один пласт-формація послідовно нашаровується на інший і зчіплюється з ним соціально-економічними зв'язками. Якщо уявити, що цей історичний «пиріг» поставлений вертикально, а роль зчіпного «крему» в ньому відіграє духовно-емоційний, людський фактор, то ми отримаємо цивілізаційну модель суспільства з інтегрованим у неї формаційним підходом. Російський академік Ю. Поляков відзначає, що, як правило, автори обмежуються лише декларуванням своєї прихильності до цього принципу та численними повтореннями терміну стосовно різних конкретних історичних явищ та подій[10, с. 119]. Звичайно, цивілізаційний метод є не історичним, а історико-філософським поглядом, який прагне подолати природну переривчастість ходу історії на окремі події і факти та осмислити буття людини і суспільства в цілому. Виходить, що в історичній науці статус цивілізаційних теорій не відрізняється від статусу формаційної: вони живуть за власною логікою і перебувають над практикою історичних досліджень, пов'язаною з вивченням історичних фактів і джерел. У зв'язку з цим перед істориком-дослідником виникає низка проблем методологічного характеру. Частина їх з усією відвертістю описав російський вчений-цивілізаційник І. Яковенко. З різномірних досліджень формується деяке уявлення про окремі культури, взяті в їх специфіці, та про народи – носії цих культур. Науковий апарат не має стандартизованих процедур дослідження й верифікації. Відсутність опрацьованої методології веде до підвищення ролі особистісного фактора дослідника, в результаті розмиваються критерії науковості. Відомий

російський дослідник І. Іонов зазначає, що цивілізаційні уявлення переживають у XXI ст. кризу під впливом постмодерністського стирання відмінностей між цінностями, в умовах їх тотальної взаємозамінності; наступу мікроісторії, що узурпувала право представляти дисциплінарне історичне знання; експансії мультикультуралізму, котрий зводить культурні відмінності на етнічний рівень [9, с. 320]. Утім, епістемологічний песимізм у вивченні всесвітньої історії не є породженням XXI ст. Адже впевненість історичної науки навіть в існуванні єдиної світової історії, не говорячи вже про можливість її описати, згасала поступово, але невпинно, впродовж останніх двох століть. А тимчасом сучасна наука переосмислює свої методологічні засади й на новому, посткласичному етапі прагне до цілісного, синергетичного вивчення всіх сфер буття на принципах універсального еволюціонізму та зв'язку між неживою, живою та соціальною матерією, ключовою для неї стає концепція цілісності. Тож і перед історичною наукою стоїть нагальне завдання розширити свої пізнавальні можливості, зокрема, в напрямку цілісного, системного вивчення всесвітньої історії, і зупинити подальшу втечу від макроісторичних студій. Одним із магістральних шляхів її переходу до всебічного аналізу всесвітньої історії могло б стати поєднання цивілізаційного філософсько-історичного підходу до історії, що вже засвідчив свою запрограмованість на холістське осягнення історичного процесу, хоч би й у межах локальних цивілізацій, і власне методології історії. За Л. Зашкільняком, філософія історії є розумовим конструюванням гіпотетичних моделей змісту і способу розгортання людського буття, тоді як методологія історії намагається за мірками наукознавства вибудувати певну систему понять, категорій і принципів, які повинні допомогти історику свідомо рухатися від джерел до наукових історичних знань. Отже, слід виявити властиві як цивілізаційним теоріям, так і усталені й методології історії потенціал для їх взаємного зближення та знайти можливі способи їх ефективного з'єднання відповідно до вимог посткласичної науки.

1.4 Аспекти вивчення інкської культури у працях вчених-дослідників

1.4.1 Вивчення інкської культури за Чмиховим

Про походження інків немає достовірних даних, хоча існує безліч легенд. Проте всі ці легенди вказують на околиці озера Тітікака, що може бути розцінено як аргумент на користь того, що прабатьківщиною інків був цей район. Є гіпотеза, що інки були спадкоємцями династії правителів Тіуанако або, менш імовірно, Уарі (обидві цих цивілізації прийшли в повний занепад до кінця XII ст.), але чи так це насправді, з'ясувати навряд чи коли-небудь буде можливість.

За соціальною структурою інки ділились на такі стани [20, с. 117]:

- 1) **Інки** (куди входили:; спадковий принц; дружина царя; знать; знатні воїни та інки бастарди);
- 2) **Нижча знать і звільнені від податків** (знать не інкського походження, завойованих народів; наглядач поселення і голова селища);
- 3) **Представники культу** (верховний жрець; духовенство 3-х категорій; слуги; майбутні жінки знаті і воїнів; жреці ваки);
- 4) **Освітняни і нижчі жерці** (чаклуни; вчителі; астрологи; філософи);
- 5) **Служники і судова влада** (вели відліки з допомогою кіпу; судді що вели, попереджали погані справи і змушували);
- 6) **Руна – особисто вільні** (переселенці-колоністи; ремісники; бідняки за походженням; жителі сіл і міста Куско; селяни; розумна людина);
- 7) **Авкак руна – солдати** (генерал армій імперії; дивізійний генерал; бригадний генерал; офіцер; барабанщик; військовий музикант; шпiон; ветерани і новобранці тощо);
- 8) **Невільні** («діви сонця» або наложниці інків; слуги сапа інки і держави; раби або військовополонені);
- 9) **Інші категорії (іноземці; бродяги; поза кастові і т.д.);**

Політичними і адміністративними головами місцевих общин були кураки або касики, про які згадував П.Сьєса де Леон. В імперії інків існували

симетричні і асиметричні види реціпрокації (взаємності) всередині громади айлью: 1) обмін праці на речі і навпаки, 2) обмін праці на речі і права, 3) майно на майно, 4) обмін праці на працю, 5) обмін зобов'язань 6) від декількох членів колективу – до одного, і від одного – до інших членів колективу, 7) почергова робота міта – послуги для держави, 8) праця в обмін на символічні речі. Закони Інків збереглися тільки в уривках, але їх зміст відомий з численних іспанських колоніальних джерел [17, 18]. Закони реєструвалися і записувалися окремими чиновниками в кіпу, глашатаями – проголошувалися на одній з площ столиці імперії Куско. Інкське право характеризується високим ступенем строгості у питаннях застосування покарання – в більшості випадках стратою, результатом чого є практично повна відсутність деяких видів злочинів серед індіанців, чим захоплювалися іспанські чиновники, місіонери і солдати, що побічно говорить про тоталітарний і командно-адміністративний характер управління держави Інків. Основними принципами інкського права були справедливість і надзвичайна суворість покарання. У ряді випадків, відзначаються закони настільки нетипові для європейських моделей (особливо згадані Анонімним єзуїтом, який в 1595 р. на основі записів Бласа Валери уклав статейний звід інкських законів), що ставлять їх в окремий ряд, які заслуговують уваги дослідників: правознавців та істориків [23, с. 227].

Інки прокладали шляхи сполучення, по яких імперська армія могла безперешкодно пересуватися. При пересуванні по дорогах як в'ючні тварини використовувались лами, так як коней в Південній Америці не було. Дороги з'єднували всі столиці провінцій, з кожної виходило по кілька шляхів. По дорогах також була налагоджена передача посильними інформації, кодованої спеціальним чином (кіпу). Перша згадка про кіпу в письмових джерелах знаходиться в Листі Ернандо Пісарро Королівської Аудієнції в Санто-Домінго (1533), де конкістадор пише, що вони рахували за допомогою вузлів на декількох мотузкахі що є в індіанців сховища дров і кукурудзи, і всього іншого, і підраховують вони за допомогою вузлів на своїх мотузках те, що кожен касик приніс, і він же першим помітив, що кіпу використовувалося для

обліку витрат і доходів [18, с.201]. У 1923 році американський історик Леслі Леланд Локк у своїй книзі “The ancient quipu” зумів довести, що вузлові сплетіння інків – насправді є писемністю. Про кіпу також згадували де Санта Клара в 1565, де Сан-Мігель в 1567, Франсіско де Толедо в 1572, Хосе де Акоста в 1590 і ін.

Календар інків складався з сонячного і місячного астрономічних календарів, які застосовувались цивілізацією інків в доколумбовій Америці. Календарний рік – з 12 місяців по 30 днів у кожному складався з 360 днів плюс додаткові. Також існував ритуальний календар з 328 днів. Інська астрономія відрізнялася своєрідністю: спостереження велося не тільки за зірками, а й за міжзоряними темними сузір’ями. Збереглося небагато відомостей про знання як самих інків, так і підлеглих їм народів, зважаючи ігнорування і незнання іспанськими завойовниками місцевих систем кодування інформації кіпу, токапу, келька, досі залишилися не дешифрованими [25, с. 61]. Споконвічні назви планет, що дійшли до нас дозволяють зробити висновок про надзвичайно уважне їх спостереження неозброєним оком, аж до розрізнення подробиць, зазвичай спостережуваних тільки в бінокль або телескоп, а також про відсутність традиційної для давніх цивілізацій Старого Світу прив’язки планет до тих чи інших божеств.

Солдати-інки носили зброю всіх видів, спеціалізація з озброєння здійснювалася згідно приналежності до тієї чи іншої етнічної групи, наприклад, солдати Чанка були фахівцями з використання дерев’яних молотів або маку, тоді як солдати Антисуйу або високогірної сельви частіше використовували лук і стріли. Також спеціалізація в носінні зброї була за рангом воїна: щити, шоломи, нагрудники, списометалка, болеадорас, макао. Численні відомості про рахунок, міри і вагу наводяться вже в перших словниках мови кечуа, наприклад, в словнику Дієго Гонсалеса Ольгіна, 1608, а також у різних істориків і хроністів Перу, як Хуана де Бетансоса і Сьєса де Леона. У інків існував універсальний засіб вимірювання будь-якої речі – тупу [25, с.73]

Інки поклонялися Сонцю, як головному божеству. Правитель у інків вважався втіленням бога Сонця на землі, тому все, до чого він торкався, спалювалося. У зв'язку з сонячним культом були дуже поширені різні вироби із золота. [27] Згідно Доповіді королю Іспанії, складеної губернатором Франсиско де Борха 8 квітня 1615, в індіанців Перу було 10422 ідола, з них 1365 мумій, і деякі були засновниками їх родів, племен і селищ. Всі хроністи, говорять і про богів другорядних: це регіональні або племінні, районні або кланові, і фамільні. Перших історик Крістобаль де Альборнос називає міфічні першопредки і прабатьки великих етнічних груп, що виступали в різних іпостасях: Паріакака, Кару, Ванка, Айсавілька, Чінчакоча або Янараман. Ченцями августинцями згадуються регіональні ідоли і ваки в Гуамачуко. Є підстави говорити про монотеїстичні тенденції в релігії інків.

Щодо грошової системи, то в цілому монети не використовувалися у внутрішній торгівлі, але у зовнішній мали обіг раковини мулю, листя коки, одяг, а також мідні сокирки. Індіанці культури Чонос (Еквадор) ще в XV-XVI ст. виплавляли мідь і вживали її як монети у вигляді топірців. Торгівля інків поділялась на зовнішню і внутрішню, була заснована на натуральному обміні за допомогою командно-адміністративних методів. Внутрішня торгівля здійснювалась між різними регіонами Імперії інків за принципом забезпечення жителів провінції тими виробами та продуктами, які були відсутні в даній області. Точно так само, жителі узбережжя отримували сільськогосподарські та ремісничі продукти гірських районів – картопля, кіноа [31].

Архітектура інків відома за описами і численним залишками будівель. Циклопічні споруди з колосальних каменів змінилися спорудами з ретельно обтесаних брил граніту. Особливостями архітектури є надзвичайно ретельна і щільна підгонка кам'яних блоків один до одного без використання будівельних розчинів, нахилені всередину стіни з округленими кутами і легкі солом'яні дахи. Завдяки цим особливостям будівлі володіли феноменальною сейсмостійкістю.

У Тауантінсуйу була багатюща музична культура. Народи імперії використовували численні духові та ударні інструменти: флейти різні за розміром, висотою, великий і малий барабани, а також різноманітні ідеофони. Строй музики народів Тауантінсуйу був переважно пентатонічним, з чіткими каденціями та законами мелодики, було помітне стереофонічне звучання. Музика інків багатожанрова, більшість прив'язана до духовних практик та ритуалів, які супроводжували сільськогосподарський цикл. Деякі інструменти звучали лише раз на рік на те або інше свято [22, с. 126]. Музична культура Тауантінсуйу зберегла свої найважливіші риси до наших днів у традиційній музиці андських народів. Хоча частина її жанрів в тій чи іншій мірі випробувала іспанський вплив, але багато з них залишилися практично недоторканими і донині звучать так само, як і століття тому.

Окремо в адміністративному розподілі, як столиця, виділялось місто Куско. Кожне селище, яке було столицею провінції, мало свою цифру. Відомо також, що віддаленість провінції від столиці імперії Куско часто ставилося в залежність від порядкового числення. Сьеса де Леон наводив відомості про кількість посад кіпукамайоків в окремо взятій територіальній одиниці: і в кожній долині цей облік є і сьогодні, і завжди в заїжджих дворах стільки рахівників, скільки в ній (долині) управителів, і кожні чотири місяці вони надають свої звіти вищезазначеним способом [17, с. 203]. Після створення територія країни постійно розширювалася. Особливо після того, як Інка Яуар Уакак створив в імперії регулярну армію. Великі завоювання здійснив Інка Пачакуті. Він створив справжню імперію. Більшість підконтрольних інкам земель було завойовано Пачакуті і його сином Тупак Інка Юпанкі. Невелика частина території була приєднана одинадцятим Інкою – Уайна Капак. Правителі Уаскар і Атауальпа були синами Уайна Капак. Після його смерті вони почали виснажливу міжусобну війну. До приходу іспанців переможцем у війні став Атауальпа. На піку свого існування імперія Інків була однією з найбільших держав на Землі. Число підданих імперії досягало, за різними джерелами, від 5-6 до 12 мільйонів чоловік. Інки жорстоко боролись із завойовниками, але імперія була ослаблена

внутрішніми негараздами і міжусобною війною. Столиця інків, місто Куско, була підкорена іспанцями в 1536 р., державу було розграбовано, культуру інків зруйновано. Підкорені інки увійшли до складу народності кечуа. Завдяки інкам в наше життя прямо або побічно увійшли такі факти дійсності: сільськогосподарські рослини: картопля, томат, соняшник, кукурудза, та ін.; тварини: альпака, вікунья, лама, та ін.; наука: вивчення скам'янілостей хребетних; медицина: хінін. Археологічні дослідження показують, що велика кількість досягнень було успадковано інками від попередніх цивілізацій, а також від підлеглих їм сусідніх народів.

1.4.2 Методологічні підходи до вивчення культури інків за Берьозкіним

Розглядаючи методологічні підходи до вивчення культури інків за Ю. Берьозкіним, бачимо, що його підхід до висвітлення історії, культури та трагічної долі цього народу пов'язаний з неухильним інтересом культурологів впродовж багатьох століть до існування цього народу. Автор звертається до виявлених за останні роки і десятиліття археологами, істориками, етнографами та лінгвістами нового факту і теоретичних викладок, в яких усі особливості даної культури виглядають дещо по-іншому, ніж раніше. Могутня імперія, що простягла свою владу на тисячі кілометрів, підпорядкувала собі мільйони людей у межах величезного природного регіону Південної Америки, створила систему жорсткого централізованого управління всім життям народів, що її населяли, але, була зруйнована під натиском конкістадорів-європейців. Уроки та висновки, які сьогодні дозволяють зробити цей експеримент, засновані на порівняльному аналізі старих та нових імперських структур, організації у них державної влади, їх соціальної ієрархії та особливостей ідеологій - всього, що поріднює їх з недовговічним, але багатим історичним досвідом інків.

У 1492 р. каравели Колумба перетнули Атлантику. У 1521 р. пала столиця ацтеків Теночтітлан. У 1531 р. Франсиско Пісарро відбув з Панами в Перу завоювати державу Інків, оскільки уже на той час було відомо про

незліченні багатства імперії. Конкістадори висадилися у районі екватора і потім багато місяців добиралися сушею до Тумбеси - північного інкського порту, близького до сучасної еквадору-перуанської границі. Конкіста з жорстокістю і злочинами стала прямим наслідком відкриття Америки [3, с. 114]. Спеціалісти під інками розуміють усю сукупність підлеглих інкської держави. Інки - столична аристократія держави, які були потомками невеликої етнічної групи, яка жила в долині Куско на півдні Перу до початку XVст. Пізніше до категорії інків за привілегією увійшло іноплемінне населення околиць Куско, близьке до справжніх інків за культурою. На арену історії інки виходять за сто років до появи іспанців. Найціннішим джерелом інформації про інків слугують т.зв. хроніки - праці, написані в XVI-XVIIст., що розповідають про історію, господарство, звичаї, вірування жителів Перу. Їх авторами були як іспанці, так і нащадки індійської знаті. Звичайно, стосунки конкісти з інками не були взаємовигідними, бо Європа потребувала золота, без якого не можна було зібрати армію чи побудувати потужний флот для боротьби з османською імперією, якого в імперії інків було достатньо.

Релігійні і календарно-астрономічні уявлення, державні та політичні інститути, економічна організація, а головне, поширений у Мексиці спосіб накопичення і передачі інформації (писемність), не відрізнялись суттєво відвідомих європейцям. Інки зберігали інформацію за допомогою кіпу. Така знакова система хоч і була ємною, але програвала європейській. Кіпу не було випадковим винаходом, бо пов'язане з принципами мислення, календарно-астрономічними уявленнями, особливостями соціальної організації [3, с. 127]. Форми землеустрою та керування, ступінь залежності населення від центральної влади, співвідношення доінкських традицій з нав'язаними з Куско нововведеннями були неоднакові в окремих районах. Інки централізовано контролювали продуктообмін, відчужували на свою користь не результати праці, а лише робочу силу виробників, створили регулярну адміністративну систему. Хоча інки не залишили після себе великої кількості творів мистецтва, але зате вони - творці продуманої соціально-економічної і адміністративної системи, за допомогою якої їм вдалось у небачених

масштабах мобілізувати і цілеспрямовано використати трудові ресурси своєї країни. Ця держава успадкувала багатовікові традиції більш ранніх цивілізацій, але виникла з конгломерату племен, що боролись, чиї вожді набивали опудала ворогів попелом і соломою та пили пиво з людських черепів. Древні перуанці навчилися вирощувати велику кількість видів та сортів корисних рослин. Їх образотворче мистецтво і фольклорні традиції виявляють серйозний вплив на сучасних художників, письменників, композиторів. Однак найбільш цінний соціальний досвід, який збагатив історичну пам'ять людства.

Розподіл природних ресурсів обумовив просторову структуру центральноандської цивілізації. У ній намітились два відносно незалежних центри. У горах найкращі можливості для розвитку господарства існували на півдні області в басейні оз. Тітікака - розташовані найбільш обширні пасовища і поля, велике економічне значення мала прісноводна водойма - найбільша в Південній Америці. На узбережжі центр розвитку був зміщений на північ, де оазиси найбільші, а море найбагатше. Крайній південь узбережжя Перу - господарський придаток басейну Тітікаки. У свою чергу гірські райони на півночі знаходилися під впливом потужних прибережних культур. У центральному Перу співвідношення гірських долин і прибережних оазисів більш врівноважено і культурні взаємодії носили тут більш складний характер [3, с. 217]. Завдяки тому, що ділянки родючих земель розділені в Андах пустелями і гірськими хребтами, а переважно землеробські райони перемежуються зі скотарськими, культурне розмаїття в давнину тут було дуже велике. Центральноандська цивілізація являла собою виключно складну і динамічну систему, в якій взаємодіяли колективи людей з досить неоднаковими формами соціальної і господарської організації. В Андах периферійні суспільства глибоко втручалися в зону високих культур. Своєрідність природного середовища на крайній півночі Перу в порівнянні з більш південними районами значно вплинула на хід етнічних і господарських процесів. Жодна з попередніх інкам перуанських культур не змогла поширитися на еквадорську територію. Нездоланною

перешкодою виявилась дана ділянка для одомашнених на плоскогір'ях Болівії і Перу холодолюбивих альпаки, які, можливо, прижилися б в горах Еквадору. П'ять тисяч років тому по північноперуанському коридору зі сходу на захід проникли окультурені в південноамериканських низовинах теплолюбні бульбоплідні рослини типу маниока і батат. З початку I тис. до н. е. Південні Андистійко входять в орбіту того культурного центру, який склався навколо оз. Тітікака. Лише в центральному Чілі та на східних схилах аргентинських Анд ландшафтно-кліматичні умови вже принципово відрізняються від центральноандських. У цих субтропічних долинах пролягали останні рубежі інкської держави. Та й загалом, простежити доімперську історію інків нелегко, оскільки не лише другорядні, але і деякі вузлові епізоди реконструюються ймовірно.

Дані археології та палеографії говорять про те, що у древній період, до якого відносяться достовірні сліди перебування людини в Південній Америці (XIII-XII тис. до н. е.), на континенті намітилися двігосподарсько-культурні зони – західна і східна. Відмінності між ними були обумовлені різницею природних умов. Оскільки освоєння Заходу і Сходу Південної Америки вимагало від інків різної господарської стратегії, обидва масиви племен рано розділилися, їх мови розійшлися. Найбільш поширеними були мови: кечуа і аймара. Зокрема мова кечуа вважалась в державі інків офіційною «мовою народу». Кінець I - початок II тис. н. е. ознаменувались в Андах подіями, що призвели до розпаду системи культурних взаємодій, а нова система виникла не одразу. Зникає витончений художній стиль древніх цивілізацій; розписна кераміка з сюжетними зображеннями, а на поселеннях і в могильниках «пізнього проміжного періоду» археологи знаходять покритий геометричним орнаментом грубий посуд. На півдні Перу і в сучасній північно-західній Болівії з'являються поховальні споруди невідомого раніше типу - високі вежоподібні склепи, в яких ховали вождів і старійшин. Інки створили свою особливу елітарну субкультуру [3, с. 227]. Для цього вони своїм рядовим етнічним традиціям надали нового статусу і форми. З незалежної племінної групи інки перетворилися в сукупність

аристократичних родів, які панували над різномовним населенням долини Куско і до певної міри представляли їх інтереси.

Значний злам відбувся у кінці IV-початку III тис. до н.е. На узбережжі океану поширилось рибальство. Стали вирощувати тропічні коренеплоди. З кінця III тис. до н.е. будівлі громадсько-культового призначення набувають монументальності. Головні відкриття обробки мінеральної сировини були зроблені до перших віків н.е. Кераміка початку I тис. н.е. за твердістю і витонченістю черепка, рівномірності випалу не поступається кращим виробам давньосхідних гончарів. Останній помітний зсув в удосконаленні технології доводиться на кінець I тис. н.е. ознаменований прогресом металургії. З IX-X ст. н.е. на узбережжі Перу починається прокладка великих магістральних каналів, що з'єднали зрошувальні системи окремих долин. Високоякісні тканини, вироби з дорогоцінних металів та іншу продукцію могли купувати у ремісників лише привілейовані особи, тому виробництво цих речей було обмеженим [3, с. 300]. Рідкісні і трудомісткі вироби перетворювалися на конвертовану валюту. Обмін предметів розкоші на продовольство і перехід їх тим самим в руки представників нижчих суспільних шарів не допускався. Цікавим був розпис на посудинах культури Моче. Знатні особи в образі міфічних першопредків підносять в дар правителю еквадорські раковини, вантаж яких нав'ючений на ламу. Цінність подібних раковин в стародавньому Перу була порівняна з цінністю золота і срібла. Основна маса престижних виробів виготовлялася всередині країни - посудини і прикраси з дорогоцінних металів, високоякісний керамічний посуд, тканини, парадне начиння і т. п. Таким чином, держава інків ґрунтувалася на концепції централізованого і ієрархічно влаштованого світу. У цю ієрархію включений весь всесвіт, будь-яка автономна, суперечлива система цінностей відсутня. При цьому у інків центр не просто панував в ієрархії, а як би вмщував всю її в собі. Індійці Перу шанували лише одне-єдине чоловіче божество, пов'язане з небом, сонцем, грозою, дощем - антропоморфне божество без крил в сяючій короні владарює над усіма. Індіанська культура беззастережно поступилася там, де її господарська

основа виявилася найменш конкурентоспроможна по відношенню до форм економіки, пересадженим з Європи на американський ґрунт.

1.4.3 Вивчення культури інків В. Башиловим та В. Рубелем

Першою культурою, що виникла на руїнах цивілізаційної чавінської спадщини, була цивілізація Паракас, основні вогнища якої містилися неподалік сучасного перуанського м. Піско. Мотиви котячих і кондорів, поширені в паракаському мистецтві, свідчать про певну культурно-історичну спадковість між Чавіном і Паракасом. Назву цивілізації Паракас мав за однойменним півостровом, де у 1925 р. відомий перуанський історик Х. Пельо виявив рештки невідомої раніше археологічної культури [1, с. 23]. Попри всі подальші зусилля археологів, їм удалося знайти тільки рештки численних поховань, але й вони дають уявлення про доволі високий рівень її розвитку. Слово паракас українською (пісок, що струмує немов дощ), що відповідає природним реаліям південноперуанської Кости. Не простежуються в регіоні археологами і рештки диких предків основних культурних рослин Нового Світу, а це свідчить, що сама технологія відтворювального рослинництва була привнесена до Кости. Водночас, у паракаських похованнях, що являли собою пляшкоподібні ями глибиною у 6—9 м, траплялися рештки культурних рослин, що дає підстави припустити факт існування у паракасців відносно розвинених рільництва й тваринництва. Основою місцевої економіки було іригаційне землеробство. Базою для нього слугувала ріка Іка (та, частково, сусідні з нею ріки Піско й Наска). Місцеві ґрунти не були родючими, тому індіанці Кости впроваджували іригацію та інтенсивне удобрення [1, с. 44]. Це зумовило справжній демографічний вибух (населення Кости з часів панування там привласнювальних типів господарства збільшилось у 25 разів). Вирощували кукурудзу, квасолу, арахіс, гарбуз, ачіру, перець і бавовник, культивували лукуму. Об'єктами збиральництва були дикий бавовник і хунко. Вантажі для паракасців переносили лами, вони ж забезпечували людей вовною, м'ясом, шкурами і

паливом. Ремісничі технології були примітивними через те, що знаряддя праці були переважно кам'яними, кістяними або обсидіановими, та й кераміка Паракасу залишалася ще недосконалою. І лише в металообробці паракасі досягли успіхів. Плавили, окрім золота, ще й мідь і навіть додумалися виготовляти ювелірні вироби із їх сплавів. Що ж до металів, то їх паракасі використовували виключно для виготовлення прикрас. Допоміжну роль у господарському комплексі Паракасу відігравали морські промисли (рибальство, узбережне збиральництво тощо) та в дуже обмежених масштабах — полювання на сухопутних тварин. Проте справжньою візиткою паракаської культури стало ткацтво, бо своїх небіжчиків паракасі муміфікували, обгортаючи кількома шарами барвистої тканини й розміщуючи рівними рядами в сидячій позі у згаданих поховальних ямах-склепах. Та найбільше вражають за якістю тканини, комбіновано виткані з бавовнику, вовни лам і вікуній, людського волосся, пташиного пір'я, навіть шерсті й пуху летючих мишей. Вони надзвичайно яскраво й колоритно орнаментовані та прикрашені поліхромними узорами, зображеннями. Вражає якість фарб, що ними оперували паракаські ткачі. Розвинена багатогалузева економіка стала надійною базою для відродження в регіоні суспільства зрілої соціально-майнової диференціації, відновлення державності й високого мистецтва [1, с. 64]. Як наслідок, у районі півострова Паракас з'явилася індіанська цивілізація нового покоління, зародження якої припадає на початок н.е. Пишність розкопаних поховань свідчить про високий рівень соціально-майнової диференціації, що її досягло паракаське суспільство.

Одним із найвищих здобутків даної культури був феноменальний рівень розвитку медицини, насамперед хірургії. Як підтверджує вивчення мумій, паракаські лікарі широко використовували у своїй практиці антисептики, уміло застосовували для комплексної анестезії пацієнтів високоградусну чічу та галюциногенний напій, виготовлений з кактуса. Проводячи хірургічні операції, вони користувалися інструментами, виготовленими з обсидіану, кості й каменю, застосовували спеціальні золоті пластини, що вживлялися у рани. Основу бойового спорядження паракаських

вожків становили бойові дерев'яні булави з кам'яними шипами [1, с. 97]. У такому вигляді цивілізація Паракас проіснувала майже п'ять століть, проте у другій половині I тис.н.е. вона раптово і загадково зникла, перебуваючи на вершині своїх інтелектуальних можливостей, за умов активного будівництва стратифікованого державно організованого суспільства, розвинених політико-релігійних інститутів, розширення багатогалузевого господарства.

У той час, як на півдні Перу формувалася культура Наска, на півночі країни в долині річок Моче, Віру, Чіками склалася ще одна цивілізація — Мочіка, виникнення якої датують II ст. н.е. Назва умовна і походить від однойменної долини. Вперше означена культура була відкрита й досліджена у 1899—1900 рр. Максом Уле. Основними осередками життя місцевих мешканців були узбережні річкові оази, відокремлені одна від одної мертвими пустелями, проте регулярні річкові повені дали змогу місцевим жителям побудувати продуктивну рілєничу цивілізацію на базі іригаційного землеробства. Основною ресурсною базою іригаційних комплексів були місцеві ріки. Мочіка створили мережу широких магістральних каналів та акведуків, що забезпечували місцевих жителів достатньою кількістю технічних культур, овочів та фруктів [2, с. 77]. На цих землях мешкали носії кількох малодосліджених, ізольованих мов, серед яких поступово виокремилися володарі «гортанної» мови мунік. Цінну інформацію стосовно побуту, соціальної структури й традицій мочіка містять праці іспанських хроністів, які ще застали цей народ за часів конкісти («Антарктична суміш» єзуїта Мігеля Кабельйо де Бальбоа, «Хроніка моралі ордену Святого Августина в Перу та його зразкових успіхів у цьому королівстві» ченця-августинця Антоніо де ла Каланчі, а також перше лінгвістичне дослідження мови мочіка «Мистецтво мови юнгів», створене католицьким священиком Фернандо де ла Каррерою, який проповідував серед індіанців «слово Христове», а тому детально вивчав мови. За умов формування складної і майже суцільної іригаційної системи по всьому північноперуанському узбережжю доволі гостро постало завдання політичного об'єднання мочечікамського дворіччя. Спочатку войовничі мочіка поширили свій вплив на

долину ріки Чікама, а вже потім, спираючись на ресурси одразу двох долин, почергово розгромили усіх сусідів-конкурентів і поставили під свій контроль усю північноперуанську Косту від узгір'я Сієрра-Бланко, в районі ріки Пакасмайо на півночі, до ріки Непенья на півдні. Потужними міськими центрами мочіцької цивілізації стали також сусіднє з Моче поселення Галіндо, Уанкако, Пампаде-Лос-Інкас та Паньямарка [2, с. 88]. Високопродуктивне землеробство дало можливість мочіка розвивати тваринництво і птахівництво. Різноманітність у харчовий раціон привносили рибальство, звіробійний промисел, збиральництво та полювання.

Доволі високим був рівень місцевих ремесел. Щоправда, у виготовленні знарядь землеробської праці мочіка не досягли особливих успіхів. Зате майстри мочіка виготовляли вишукані тканини, досягли висот у мистецтві портретної скульптури; плавили золото, срібло, мідь, володіли мистецтвом позолоти, пайки, чеканки, кування й інкрустації коштовним камінням та перламутром, виготовляли металеві вироби технікою нині втраченої воскової моделі, прокладали дороги, споруджували надійні мости й акведуки. Мочіка першими в Америці почали застосовувати у виробничому процесі металеві знаряддя, оскільки навчилися виплавляти з поверхових мідних руд не тільки чисту мідь, а й прообраз майбутньої бронзи, додаючи у мідь миш'як [2, с. 111]. Мочіка чудово розумілися на математиці й геометрії. Але більш за все вражає їхня лощена, розмальована кераміка, яка реалістично зображала людей різних верств населення, картинки побутового життя її творців. Таким чином, бачимо, що мочіцьке суспільство досягло рівня чітко структурованого соціуму, розвиненої деспотичної державності централізованого типу з елементами істотної воєнізації влади. Об'єднану державу очолював верховний вождь. Мали статус та виконували функції панівної страти управителі чотирьох окремих долин, з яких складалася поліетнічна іригаційна мочіцька спільнота. Далі йшли «царські службовці»: цей статус мали чиновники, виробничі майстри, наглядачі, офіцери, жерці тощо. Наступний стан складали прості виробники й слуги. Ну а внизу суспільної піраміди стояли раби. Соціальне становище жінок у суспільстві

мочіка було приниженим. Усе це свідчить про суто патріархальний характер мочіцької родини і мочіцького суспільства загалом. Відповідно до жорсткої станово-кастової диференціації розподілялися в мочіка суспільні й матеріальні блага. Навіть методи пересування залежали від статусу людини. Свою роль у суспільній організації Мочіцької цивілізації відігравав принцип етнічної сегрегації, в параметрах якого мочіка чітко ділили усіх людей на "своїх", "чужих" та нащадків від змішаних шлюбів. Соціальна стабільність у суспільстві мочіка підтримувалася жорстокими законами. Стабілізаційним чинником був інститут «квіткових воєн», що розглядалися місцевим населенням як своєрідний тип людських жертвопринесень на користь божеств [2, с. 121]. За короткий термін мочіка створили велику, високоцентралізовану й потужну мілітаризовану державу. Що ж до релігії, то мочіка продовжували вшановувати ягуарів, проте більшість своїх богів вони вже шукали на небі або серед собі подібних. Шанували мочіка і деяких тварин: сокола, собаку, котрі вважалися посланцями та інформаторами Аї-Апека. Серед культових споруд найвідомішою є присвячена Аї-Апеку найбільша колись у Південній Америці 48-метрова піраміда Сонця. За свідченнями Адела Каланчі, у спорудженні піраміди брали участь 200 тис. індіанців. Споруди мочіка покривали пишними поліхромними розписами. Крах держави Моче датують кінцем VIII ст. Тоді ж у Перу перервалася традиція будівельної гігантоманії, припинилося спорудження масштабних пірамід, а державність, розірвана масовим соціальним протистоянням, остаточно втратила рештки колишньої централізації. Водночас мілітарну владу мочіка скинули всі їхні південні сусіди, відтиснувши своїх колишніх поневолювачів на далеку північну окраїну перуанської Кости. Лише за кілька століть у долинах Моче і Чіками поступово відродилися регіональні загальнодержавні тенденції, проте відбулося це вже після занепаду цивілізації Уарі. Творцем нового регіонального гегемона — державності Чіму — стали їхні найближчі південні сусіди, носії мови кінгнам.

Висновок до розділу 1

З дослідження виникнення та розвитку цивілізації інків відомо, що до них існував ряд цивілізацій: Моче, Уарі, Чан-Чан, Наска, Тіауанако, Чачапоя. Заснування держави інків визначають XII ст.н.е. Це була своєрідна імперія зі своїм адміністративним поділом, ремеслами, релігією, культурою. Предметом обговорення у західній та вітчизняній науці стали іспанські хроніки, хоча процес цивілізації упродовж початкової доби та раннього періоду розглядався у них досить обмежено. Інші праці західних науковців, де простежується історія археологічних досліджень та теорії культури дає нам кращий рівень розуміння. Важливе місце в історіографії вітчизняних дослідників займають праці, присвячені саме індіанським цивілізаціям: Ю. Зубрицького, Ю. Березкіна, С. Созінової, І. Магідовіча. Впродовж останніх кількох років колективом українських вчених видана 3-томна фундаментальна праця «Цивілізаційна структура сучасного світу». Аналізуючи праці М.Чмихова, Ю.Берьозкіна, В.Башилова та В.Рубеля знаходимо інформацію про те, що інки - спадкоємці династії правителів Тіуанако або, менш імовірно, Уарі. Розрізнені за соціальною структурою. Мали свою релігію, головним божеством у якій було Сонце. Архітектура мала циклопічні споруди. Інки володіли багатою музичною культурою. Релігійні і календарно-астрономічні уявлення, державні та політичні інститути, економічна організація, а головне, писемність, суттєво не відрізнялись від відомих європейцям. Великих успіхів досягли у металообробці, зокрема виготовленні сплавів міді та золота. Культура інкської цивілізації мала вагомий вплив на подальший розвиток європейського господарства. У порівняльному аналізі інки випереджали європейців у судочинстві, будівництві доріг, існуванні пошти, будівництва і ін. Через збіг певних обставин інки не змогли чинити гідного опору іспанцям, розділивши долю ацтеків. Зараз прямими нащадками народу можна назвати зокрема індіанців племені кечуа, яке проживає в районі озера Тітікака.

Українська історіографія інків значно поступається закордонним аналогам, в університетських курсах фактично не вивчається, що спричиняє прогалину в студентських і любительських знаннях про історію

доколумбової Америки. Перспектива дослідження даного питання є досить широка, оскільки зараз є наявні чимало писемних матеріалів іспанських місіонерів і конкістадорів, які можна і треба використовувати при розгляді даної теми.

РОЗДІЛ 2 ТРАДИЦІЇ ТА ВІРУВАННЯ ІНКІВ В РЕЛІГІЙНИХ ОБРЯДАХ

2.1 Релігійно-міфологічна картина в Доколумбового Перу

Визначальною характеристикою релігійно-міфологічної картини міфології інків служить її еклектичність - поєднання і нашарування вірувань і міфів різних культур південноамериканського континенту, що існували як до інків, так і одночасно з ними. Це створює чималі труднощі для визначення того, до якого часу і народу в дійсності належить та чи інша легенда.

У більшості випадків такі легенди сягають корінням в далеке минуле. Основним субстратом, хоч і не головним, вважається міфологія кечуанського народу, що здавна жили в гірській місцевості від північного Перу, до південних меж міста Куско. Також міфологія інків увібрала в себе такі стародавні і суміжні культури: мочика (юнкі), чиму, Уарі, Паракас, наска, чачапоя, чанкі, аймара, пукіна та багато інших. Незавершений результат змішання всіх цих міфологій і можна вважати міфологією інків [19, с. 33-61].

Пантеон інків досить різноманітний, у деяких богів повторюються обов'язки, це пояснюється політикою інків щодо завойованих ними народів: вони ніколи не прагнули заборонити інші вірування і богів, а навпаки включали їх у свій пантеон.

Головним божеством інків був Інті - бог Золотого Сонця. Його син - бог Імайяну «вказував» трави, придатні для лікування, а бог Мамакоча шанувався як покровитель здоров'я і захисник від хвороб. Слід зауважити, що поховальні обряди загалом відомі з письмових джерел, одне з яких створено Бетансосом. Однак аналізувати ці відомості вельми важко. Хроніст наводить розгорнуті розпорядження щодо Інкі Юпанки відносно власного поховання, а також інтронізації свого послідовника. Окрім усього іншого, він згадує про необхідність найбільш знатних інків зібратися на раду і обрати нового вождя [32].

Важливу роль у інків відігравали скелі і гори, багато з яких вважалися святими, ці місця називалися «уака». Один з іспанських місіонерів (Бернабе Кобо) нарахував близько 350 таких «уака», що стоять на топографічних лініях Секе, тільки в околицях Куско [23, с. 420]. Мачу Пікчу, наприклад, одна з таких уака, але відносяться вже до топографії Імперії. Уака могли бути скелями, камінням, печерами, пагорбами, кручами, будинками і струмками, а також муміями.

Особливу роль грали мумії правителів, оскільки в них була кров Інті. Багато хто з інських «уака» шануються корінними народами Перу досі. У міфології інків навіть був особливий бог-покровитель трупів - Тотем Вари. Під час свят мумії правителів виносили з високогірних печер, холодне і чисте повітря яких сприяло збереженню трупів, на головну площу і прикрашали. Винос трупів іноді супроводжувався поширенням продуктів гниття, що тягло за собою масові захворювання [26]. Вивчення поховань майя та ацтеків показало, що в звичаї цих народів входило навмисна зміна окремих частин тіла людей з певних верств суспільства: загострення верхніх зубів, інкрустація зубів нефритом, обсидіаном, яшмою і золотом; зміна форми черепа, проколювання носової перегородки, мочки вуха, мови та інших членів (з метою жертвних кровотеч).

Згідно з Доповіддю короля Іспанії, складеною губернатором Франсиско де Борха 8 квітня 1615, в індіанців Перу було 10422 ідола, з них 1365 мумій, і деякі з них вважались засновниками їх родів, племен і селищ.

Інська міфологія безпосередньо пов'язана з космологією, оскільки кожна уака відображала якесь небесне тіло чи явище. Це знайшло відображення в багатьох легендах, де при створенні світу, небесні об'єкти зійшли під землю, а потім знову вийшли зі скель, печер, джерел, тобто кожній уака. З них же вийшли самі народи, за уявленнями інків.

За легендою засновником держави інків Тауантінсуйу був Манко Капак, легендарний правитель, що виник, як вважається від бога Сонця Інті і богині Місяця Мама Кілья. За іншими версіями він походив від бога Віракочі або з вод озера Тітікака.

Існує багато версій приходу до влади Манко Капак, за однією з них він був створений богом інті разом з його братом Пача Капак і відправлений на землю разом з іншими братами і сестрами для того, щоб заснувати храм на честь батька бога Сонця Інті. На землі вони втілилися в печері, і під час пересування по печерах до місця заснування храму Куско один з братів Манко Капак перетворився на крижину. В іншому варіанті цієї легенди вони втілилися з озера Тітікака.

2.2. Поховальний церемоніал інків

Язичницькі релігії інків були тісно пов'язані з вірою в життя після смерті. Це призвело до шанування мертвих, пишних ритуалів поховання знатних осіб і практиці бальзамування померлих. Інки знали хімічні методи збереження трупів, що використовувалися при муміфікації померлих правителів і знатних людей. Техніка розтину в інків нагадує давньоєгипетську. Після вилучення нутроців і мозку тіло оброблялося бальзамом толу, склад якого був визначений завдяки успіхам сучасної хімії.

Поховальні обряди інків відрізнялись розмахом, пишністю і великою кількістю супроводжуючих жертв: існувала традиція умертвляти дружин і слуг покійного Сапа Інкі. Кобо називає точні цифри принесених в жертву, описуючи поховання Уайна Капак: «... на його могилі була вбита тисяча чоловік, щоб ці люди служили йому в загробному світі», як вірили в це інки. Стверджують, що через те, як інки ставились до цього вождя, вони зустріли свою смерть з великою радістю... » Дуже докладно на цій категорії ритуалів зупиняється Бетансос, який наводить детальні розпорядження Пачакутека щодо власного похорону: *після своєї смерті він велить загасити весь світ в палаці, при цьому його мешканці повинні відмовитися від носіння золотих і срібних прикрас, а також одягу з дорогих тканин. Потім спадкоємець повинен вийти на головну площу Куско і з голосним плачем розповісти про всі діяння Пачакутека. Крім того, цей Сапа Інкавеліт зобов'язує провести два*

свята в свою честь: на п'ятнадцятий день смерті і на річницю, основною метою яких повинно була стати його канонізація [32].

Зупинимось на обрядах, пов'язаних безпосередньо з тілом покійного імператора, яке піддавалося бальзамуванню, техніка якого втрачена. Хроністи, яким довелося бачити мумії на власні очі, стверджували, що вони виглядали як живі. Забальзамовані і виставлені перед зображенням Сонця у храмі тіла царствених Інків продовжували служити об'єктом активного поклоніння упродовж року. Їм, як і сином Сонця, підносили багаточисельні жертви. У перший місяць померлого правителя оплакували усі мешканці міста. Мешканці кожного кварталу виходили на дорогу — вони несли знаки нагород Інки, його знамена, зброю, одяг, які були приготовані для поховання. Декламували вірші про його подвиги, добрі справи, милості, які він виявляв провінціям, родом з яких були виходці кварталів [29]. Такі чевствування робилися кожні п'ятнадцять днів (на повнолуння чи затемнення місяця) упродовж року. У кінці року урочисто з плачами відмічалось його закінчення, для чого призначались чоловіки і жінки. Такий ритуал однаково здійснювався і для простих мешканців і для знаті, але з більшою почесстю. На основі аналогій, щодо муміфікації імператорів, робимо висновок, що муміфікація правителів проводилася за допомогою сапоніфікації (омилення) і соляного консервування. Крім того, імператорські мумії піддавалися багатошаровому обгортанню тканинами, в результаті чого їх розмір збільшувався в кілька разів. Припускаємо, що тілам при бальзамуванні надавали сидячу позу. З вищеописаної практики муміфікації дещо вибивається спосіб поховання 11-го Сапа ІнкіУайна Капак. Згідно з даними Кобо, його серце було залишено в Кіто, в якому він помер, а тіло привезено в Куско [5, с. 116]. Ймовірно, тут ми маємо справу з прикладом боротьби столичної та регіональної еліт, а саме між кусканською і кітською знаттю, остання з яких значно посилилася внаслідок тривалого перебування імператора в Кіто через необхідність постійно тримати недавно завойовані території під контролем.

Дискусійним залишається питання про те, де зберігалися мумії: в Коріканча або на території Панакія, до якої належав той чи інший Сапа Інка. Дані хроністів різняться: так, Гарсіласо і Сьеса повідомляють про те, що вони зберігалися в Коріканча, Акоста і Бетансос говорять при цьому про Панакію, хоча ні один з них не бачив головний храм імперії власними очима, оскільки до середини XVI ст. він був розграбований і майже повністю зруйнований. Педро Пісарро, хоч і бачив, але не залишив відповідних описів. Онденгардо, який знайшов імператорські мумії, повідомляє про те, що вони зберігалися не на території головного кусканського храму [8, 17, 18].

На матеріалі хронік можна простежити обрядово-ритуальне дійство з муміями. Є підстави стверджувати, що кожен інкський правитель зберігав після смерті не тільки все своє майно і штат прислуги, але і дружин, які займалися, поряд з родичами, обслуговуванням імператорської мумії в рамках тієї чи іншої панаки. При цьому одна з дружин позиціонувалася як імператриця, а голова панаки виступав від імені покійного, як його головний представник. Що стосується раніших поховань, то найбільш детально ми можемо реконструювати їх на матеріалі держави Уари, багато в чому завдяки недавній знахідці польськими археологами нерозграбованого поховання уарійської знаті Кастільо-де-Уармей на північному узбережжі Перу [26]. У результаті розкопок був виявлений некрополь з поховальною камерою, де покоїлися більше 60 чоловік (в основному жінок). При цьому в північно-східному кутку головної камери розташовувалося кілька відсіків меншого розміру, де було знайдено три жіночих поховання, які, судячи з супровідних матеріалів, належали особам вищого соціального статусу. Були виявлені численні зразки кераміки, золотих прикрас, кіпу. Самі тіла знаходилися в позі ембріона. Внаслідок багатства поховання, а також його безсумнівної подібності з некрополями з центру держави можна прийти до висновку про те, що поховання з Кастільо-де-Уармей належало представникам правлячої династії уари, можливо, членам царського роду, які керували однією з віддалених областей держави.

Що ж стосується ритуалів поховання, то тут необхідно зазначити наступне. По-перше, наявність супровідних поховань: у випадку з Кастільо-де-Уармей як мінімум один чоловік і одна жінка були принесені в жертву при здійсненні основного поховання. По-друге, наявність святилища при некрополі говорить про розвинений культ предків, яким приносили жертви. Той же набір ритуалів простежується і за матеріалами зі столиці Уари, проте він, на жаль, менш репрезентативний, оскільки всі ці поховання були розграбовані ще в давнину. Виділяється поховання в секторі Монхачайук, яке багатьма дослідниками розглядається як царське [5, с. 127]. Втім, з такою оцінкою згодні не всі вчені, проте масштабність цього поховання однозначно говорить на користь того, що воно належало персонам дуже впливовим, яким міг бути саме правитель. Факт того, що подібне грандіозне поховання єдине у своєму роді, підтверджує гіпотезу, що подібні поховання були нормою. Даний некрополь - багаторівнева споруда, що дозволяє припускати поховання разом з правителем його слуг, рабів або дружин. Відомостей про поховальні обряди правителів в державі Тіуанако у нас значно менше, оскільки нерозграбованих поховань поки не виявлено. Судячи з усього, правителі цієї держави, як і знаті в цілому, знаходили свій останній притулок в столиці, в індивідуальних камерах, розташованих навколо внутрішнього двору центрального храму Каласасайя, а також поряд з платформою Путуні. Найбільш типовим трупопокладенням була поза ембріона, що само по собі є досить архаїчним. Крім того, в похованнях Тіуанако нерідко знаходять кістки тварин, що є свідченням відповідних жертвоприношень, наявністю віри в те, що померлого необхідно забезпечити продуктами харчування для загробного життя. Зазначимо, що знайдені поховання Тіуанако істотно поступаються за багатством і масштабністю некрополям Уари, що може служити ознакою стану правителя в цих державах. При цьому сама похоронна платформа розташовується зазвичай поблизу центрального або південного сектора і супроводжується принесенням в жертву великої кількості молодих жінок (дружин), а сам центральний сектор міг служити в якості святилища. Деякі відомості про похоронні практики інків Чімор, які можна віднести і до

правителів, повідомляє Антоніо де ла Каланча. За його словами, інки не хоронять померлих упродовж п'яти днів після смерті, оплакуючи їх. Ховають, уклавши так, щоб руки охоплювали коліна, і вірять, що душа померлого наглядає за тілом. Таким чином, ті дані хроніста, які можна перевірити на археологічному матеріалі, знаходять підтвердження. Звичай ховати правителів в Сьюдадела закріплюється лише до пізнього етапу існування держави, тобто приблизно до середини XV ст., що свідчить про безсумнівні зміни в ідеології і релігійних практиках Чімор [26]. На завершення відмітимо, що для Уари, Тіуанако і Чімор нехарактерна муміфікація: тіла не оброблялися спеціальними речовинами з метою їх збереження; знахідки м'яких тканин на кістках пояснюються природними умовами. При цьому тіла померлих замотували численними шарами тканини, як це робили згодом інки. Як видно з наведеного аналізу, у поховальних практиках правителів простежується: поховання в столицях, розвинений культ предків, наявність супровідних людських жертвоприношень і т.д. При цьому чим більша і централізованіша держава, тим пишніші поховальні обряди правителів.

Висновок до розділу 2 Визначальною характеристикою релігійно-міфологічної картини міфології інків служить її еkleктичність - поєднання і нашарування вірувань і міфів різних культур південноамериканського континенту, що існували як до інків, так і одночасно з ними, що створює труднощі для визначення того, до якого часу і народу в дійсності належить та чи інша легенда. У більшості випадків такі легенди сягають корінням в далеке минуле. Пантеон інків досить різноманітний: вони ніколи не прагнули заборонити інші вірування і богів, а навпаки включали їх у свій пантеон. Головним божеством інків був Інті - бог Золотого Сонця. Особливу роль грали мумії правителів, оскільки в них була кров Інті. Інська міфологія безпосередньо пов'язана з космологією. Язичницькі релігії інків були тісно пов'язані з вірою в життя після смерті. Це призвело до шанування мертвих, пишних ритуалів поховання знатних осіб і практиці бальзамування померлих. Інки володіли технікою хімічного бальзамування. Поховальні

обряди інків відрізнялись розмахом, пишністю і великою кількістю супроводжуваних жертв. Дискусійним залишається питання про місце збереження мумій.

ВИСНОВКИ

У даній курсовій роботі досліджено тему «Поховальна обрядність доколумбового центрального Перу (ранньокласичної доби)».

Для реалізації мети курсової роботи потрібно було вирішити наступні взаємопов'язані **завдання**:

- ознайомитися з устроєм держави інків згідно з іспанськими першоджерелами;
- здійснити аналіз критики іспанських хронік про Перу в західній науці;
- висвітлити методологічні підходи до вивчення культури та історії цивілізацій російськими та українськими дослідниками;
- розглянути аспекти вивчення інкської культури у працях вчених-дослідників;
- проаналізувати вивчення інкської культури за Чмиховим;
- охарактеризувати методологічні підходи до вивчення культури інків за Ю. Башиловим та Рубелем;
- висвітлити релігійно-міфологічну картину доколумбового Перу;
- описати поховальний церемоніал інків.

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми та обраного напрямку; розкрито сучасний стан розробки проблеми; визначено предмет, об'єкт, мету, завдання дослідження; показано зв'язок роботи з науковими джерелами, розкрито методологічну основу вивчення проблеми.

У першому розділі подано загальний огляд методологічних концепцій у вивченні інкської культури. Відомо, що виникнення та розвиток цивілізації інків визначають XII ст.н.е. Імперія інків мала свій адміністративний поділ, ремесла, релігію, культуру. Методологія західної та вітчизняної науки загалом опирається на іспанські хроніки, хоча останнім часом простежуються знахідки з історії археологічних досліджень, теорії культури, які дають нам кращий рівень розуміння. Значне місце займають праці з вивчення індіанських цивілізацій Ю. Зубрицького, Ю. Березкіна, С. Созінової,

І. Магiдовiча. Працi М. Чмихова, Ю. Берьозкiна, В. Башилова та В. Рубеля конкретизують данi щодо устрою, побуту та поховань у державi iнкiв. З'ясовано, що культура iнкської цивiлiзацiї мала вагомий вплив на подальший розвиток європейського господарства. У порiвняльному аналізi iнки випереджали європейцiв у судочинствi, будуваннi дорiг, iснуваннi пошти, будiвництва i iн. Зараз прямими нащадками народу можна назвати зокрема iндiанцiв племенi кечуа, яке проживає в районi озера Тiтiкака. Українська iсторiографiя iнкiв значно поступається закордонним аналогам, в унiверситетських курсах фактично не вивчається, що спричиняє прогалину в студентських i любительських знаннях про iсторiю доколумбової Америки. Перспектива дослiдження даного питання є досить широка, оскiльки зараз є наявні чимало писемних матерiалiв iспанських мiсiонерiв i конкiстадорiв, якi можна i треба використовувати при розглядi даної теми.

У другому роздiлi схарактеризовано традицiї та вiрування iнкiв в релiгiйних обрядах. Визначальною характеристикою релiгiйно-мiфологiчної картини мiфологiї iнкiв служить її еклектичнiсть. Пантеон iнкiв досить рiзноманiтний, бо включав вiрування i богiв iнших народiв. Iнкська мiфологiя пов'язана з космологiєю. Язичницькi релiгiї iнкiв були тiсно пов'язанi з вiрою в життя пiсля смертi. Це призвело до шанування мертвих, пишних ритуалiв поховання знатних осiб i практицi бальзамування померлих. Дискусiйним залишається питання про мiсце збереження мумiй.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башилов В. А. Древние цивилизации Перу и Боливии. - М., Наука, 1972. - 470 с.
2. Березкин Ю. Е. Мочика. - Л., Темпора, 1983. - 190 с.
3. Березкін Ю. Є. Інки: історичний досвід імперії. - К.: Либідь, 1991.- 420 с.
4. Бернабе Кобо. Історія Нового Світу/Том 4, Книга 13, Глава XVI. - К., Либідь, 2006 - 560 с.
5. Геннеп А. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов. – М.: Восточная литература РАН, 1999. – 198 с.
6. Дьяконов И. М. О площади и составе населения шумерского города-государства // Вестник древней истории.: К., Наука, 1950. № 2. С. 77—93.
7. Зубрицький Ю.В. Інки-кечуа: основні етапи розвитку народу. - К., Наукова думка, 1975.- 300 с.
8. Инка Гарсиласо де ла Вега. История государства инков / Пер. со староиспанского и послесловие В. А. Кузьмищева. - Л., Темпора, 1974.- 200 с.
9. Історія світової культури / Левчук Л.Т., Гриценко В.С., Єфименко В.В. та ін. – К. : Либідь, 2000. – 520 с.
10. Калінін Ю.А. Релігієзнавство / Ю.А. Калінін, Є.А. Харківщенко. – К.: Наукова думка, 1994. – 168 с.
11. Кофман Я. «Америка нездійснених чудес». - К.: Либідь, 2001.- 300 с.
12. Куббель Л. Е. Очерки потестарно-политической этнографии. - М., Мир, 1988.- 620 с.
13. Куприенко С.А. Источники XVI-XVII веков по истории инков: хроники, документы, письма / Под ред. С.А. Куприенко. — К. : Куприенко С.А, 2013. — 418 с.

14. Магідовіч І.П. Історія відкриття і дослідження Центральної і Южно́ї Америки. - М., Мир, 1965.- 400 с.
15. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». - Л., Українська академія друкарства, 2004 - 400 с.
16. Пачакути Йамки Салькамайва, Куприенко С.А. Доклад о древностях этого королевства Перу / пер. С. А. Куприенко. — Куприенко С.А, 2013. — 151 с.
17. Педро де Сьеса де Леон. Хроніка Перу: Частина Друга: Панування Інків. Розділ XXVI. (пер. А. Скромницький) - К., Либідь, 2010 - 600 с.
18. Педро де Сьеса де Леон. Хроніка Перу: Частина Перша. — К., Либідь, 2008 (пер. А. Скромницький) – К., Либідь, 2009 - 650 с.
19. Серов С. Я. Динамика этногенетического мифа инков // Этническая история и фольклор. М., Мир, 1977. - С 33—61.
20. Созіна С.А. Муіські. Ще одна цивілізація древньої Америки. - К., Наука, 1969.- 270 с.
21. Созіна С.А. На горизонті - Ельдорадо! - К., Либідь, 1972 - 320 с.
22. Талах В.Н., Куприенко С.А. Америка первоначальная. Источники по истории майя, науа (астеков) и инков / Ред. В. Н. Талах, С. А. Куприенко. — Куприенко С.А, 2013. — 370 с.
23. Тэрнер В. Символ и ритуал. - М., мир, 1983. - 660 с.
24. Х.П.Де Ондегардо. Доклад о происхождении инков, и о том, как они расширили свои завоевания, - К., 1572 - 2009. - 550 с.
25. Элиаде М. Священное и мирское. – М.: МГУ, 1994. – 144 с.

Інтернет-видання

26. Асанова Д. Обряд похорон – дженазе / Диляра Асанова, Земине Эмирусейнова // Очерки истории и культуры крымских татар / Под ред. Э. Чубарова: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2005. – 208 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cidct.info/ru/publications/Ocherki/index.html>

27. Г.де ла Вега. История государства инков. Книга 1. [Электронный ресурс] – <http://www.vostlit.info/Texts/rus14/Vega/text12.phtml?id=429>
28. Драмы и трагедии древних инков. [Электронный ресурс] <http://www.mesoamerica.ru/indians/south/inca-lit.html>
29. Кристобаль де Молина. Доклад о сказаниях и обрядах инков (1575). [Электронный ресурс] – <http://kuprienko.info/cristobal-de-molina-the-fables-and-rites-of-the-yncas-al-ruso/2/>
30. Купрієнко С. Суспільно-політичний устрій імперії інків Тавантінсуйу: автореф.дис.на здобуття наук.ступеня к.і.н. К., 2013. [Электронный ресурс] – <http://kuprienko.info/kupriienko-s-a-the-social-and-economic-system-of-the-inca-empire-tawantinsuyu-manuscript/>
31. Х.де Самано. Доклад о первых открытиях Ф.Писарро и Д.де Альмагро, 1526 г. [Электронный ресурс] – <http://www.webcitation.org/6177YmTO4>
32. Х.П. де Ондегардо-і-Сарате. Заблуждения и суеверные обряды индейцев, извлечение из трактата и расследования, сделаного лиценциатом Поло (1559). [Электронный ресурс] – <http://kuprienko.info/juan-polo-de-ondegardo-los-errores-y-supersticiones-de-los-indios-del-tratado-y-averiguacion-1559/>
33. Шенкао М.А. Основы философской танатологии. – Черкесск : КЧТИ, 2002. – 252 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000948/st000.shtml>

Мапа Тауантінсую

Чинчайсую — червоний колір,

Кольасую — синій колір,

Антісую — зелений колір,

Кунтісую — помаранчевий колір

Імперія інків поділялася на:

Королівство Куско - Чинчайсую	Кольасую	Антісую	Кунтісую
Атауілью	Аріка	Кампа	Акарі
Ауавака	Кана	Чунчу	Ангарі
Кахамарка	Канче	Куніба	Арікіпа
Кахатамбо	Каранка	Ларе	Атіко
Калуа	Каруна	Мачіуенга	Аймара
Касма	Кавіна	Умасую	Камана
Чачапоя	Чіч	Паукарттамбо	Карауелі
Чанчай	Уучапампа	Піра	Кауана
Чао	Колагуа	Шіпіба	Чанка
Чикама	Ліпе	Вількабамба	Чілке
Чилька	Локумба		Чукльючука
Чимботе	Лупака		Чукурпу
Чиму	Мокегуа		Чумпіуілька
Чинча	Пакаса		Кунтісую
Чинчайкуча	Кольауркосую		Кутабамба
Кончуко	Сама		Уанка
Уакрачуко	Тамбо		Іка
Уамачуко	Тарата		Наска
Уамалі	Убіна		Укуна
Уамбо	Ямпара		Пакіуанакуча
Уанкабамба			Кечуа
Уанкауілька			Кільке
Уануко			Рукана
Уаруко			Сора

Королівство Куско - Чинчайсую	Кольасую	Антісую	Кунтісую
Уармей			Уілька
Уаура			Янауара
Уайльа			Яука
Ламбаєке			
Ліма			
Лурін			
Мала			
Мойобамба			
Непеньа			
Окро			
Олмос			
Пакасмайо			
Пармунка			
Пінко			
Піско			
Пієрія			
Тарма			
Тумбес			
Віру			
Яуйо			